

СУ „Св. Климент Охридски“

Богословски факултет

Катедра „Практическо богословие“

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Людмил Мартинов Малев

(назначен за член на научно жури със Заповед РД 38-67 от 05.02.2024 г.)

на дисертационен труд на тема:

**„Застъпничеството на светиите в молитвените последования на
Литургията от византийския ритуал (по славянските извори от XV до
XIX векове)“**

автор: **Милослав Данов Бонов**

за присъждане на научната и образователна степен „доктор“

по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално
направление 2.4, научна специалност Религия и теология (Литургика)

София

2024 г.

Данни за докторантурата

Докторантът Милослав Бонов първоначално е с художествено образование и реализация като практикуващ художник и преподавател. От 2015 до 2020 г. преминава различни степени на богословско образование – паралелния курс на Софийската духовна семинария и две магистратури (Вяра и живот и Литургика) в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Семинарското образование, двете му магистратури, а също и поклонническите пътувания и престои на Света Гора и в Йерусалим, както и иподяконското му служение са важни предпоставки за постигнатия положителен краен резултат.

Милослав Данов Бонов е зачислен за докторант (редовна подготовка) за периода 2020-2023 г. със заповед на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“. Цялата подготовка, включително и написването на дисертационния труд са осъществени в катедра „Практическо богословие“ в БФ на СУ. Негов научен ръководител е проф. д-р Иван Иванов

В периода на докторантурата, дисертантът е изпълнил в пълен обем учебния си план. Успешно е положил предвидените изпити. Успял е да подготви и осъществи нужния брой научни публикации. Винаги се е отзовавал и старателно се е справял с възлаганите му от катедрата дейности. Включвал се е в допълнителни форми на докторантска подготовка на факултетско ниво. Участвал е в организирани от БФ докторантски четения. При текущия контрол, осъществяван чрез предвидените атестации, винаги е получавал добри оценки.

Всичко това е довело до завършеност и цялост на докторантското му обучение и до най-важния резултат – една добре написана дисертация.

Отчислен е с ректорска заповед от 2023 г. на основание на закона и правилниците, както и на решение на ФС на БФ.

По мое мнение Милослав Бонов отговаря на изискванията и покрива критериите на ЗРАСРБ и Правилника за неговото прилагане.

Изтъкнатото до тук ми дава основание да приема, че всички правила по процедурата са спазени и няма допуснати нарушения.

Първото заседание на утвърденото със заповед на ректора на СУ научно жури е проведено на 09.02.2024 г. и е отразено в приложен към документите протокол.

Данни за дисертацията

Предложеният за защита дисертационен труд на Милослав Бонов е в обем от 237 страници и е организиран структурно в следните части: Предговор, Увод, три глави, Заключение, Приноси, Приложения и Извори и използвана литература. Поместването на списък с използваните съкращения в самото начало на текста е целесъобразно. С оглед на по-бързото и прегледно ориентиране на читателя.

Между отделните части съществува баланс, по отношение на обема.

В Предговора авторът, след първоначалните въведителни мисли, споделя причината, поради която се е насочил към темата и нейното разработване в светлината на литургическото богословие, в исторически и в литургико-каноничен аспект.

Уводът съдържа всички атрибути, характерни за тази част. Актуалност и практическа насоченост – тук много ясно е заявено не само от какво произтича важността и съвременното звучене, но и приложимостта на този труд. Обект и предмет – с нужната точност са формулирани тези важни аспекти на изследователската работа. Формулирани са целите и задачите, които авторът

си поставя за тяхното постигане. Посочена е методологията. Същата се откроява с нужната комплексност и изчерпателност. Очертани са границите на изследването. Направен е кратък преглед на познатите на дисертанта чужди трудове.

Съдържанието на Трите глави отговаря на тяхната формулировка.

Глава първа „Светостта като основна цел на Божието домостроителство след грехопадението“ има въводителен и основополагащ характер. В нея са изяснени въпросите, касаещи: Библейските основания за светостта; Светостта във времето до IV век сл. Р.Хр.; Църквата и нейния догматичен отговор за светиите пред Бога.

Глава втора “Мястото на светиите в православното богослужение след IV век“ разглежда: Развитието на Византийския ритуал до IX в.; Степени на святост по чина на Проскомидията; Призоваване на светиите в двете византийски литургии.”

Глава трета “Култът към светиите във византийския ритуал по славянските извори от XV-XIX век” обхваща проблематиката, свързана с въпроси като: Приемственост на византийската традиция в славяноезичните народи; Видове славяноезични редакции в периода XV-XIX век; Богослужение и континуум на култа към светиите.

С цел да се стигне до пълното изясняване на посочените въпроси, дисертантът ги е обособил в съответни подразделения на главите. Това е прием, който служи и за по-добро онагледяване и по-лесна ориентация в съдържанието. За отбелязване е, че при това авторът не се е впуснал в механично раздробяване и разпокъсване на текста, а всяка една от подструктурите изглежда целесъобразно.

Заклучението очертава резултатите от изследването, изтъква приносите и дава препоръки към тези, които са свързани по различен начин с областта на този труд и по-конкретно със заложената в него проблематика.

Особено впечатляващи са частите, посочващи изворите и литературата (авторова и справочна). Обозначени са солиден брой заглавия на различни езици, което свидетелства за задълбочен интерес и усърдна работа.

Поместените приложения са строго съобразени с темата и способстват за нейното онагледяване. За тях ще си позволя бележка в края на рецензията.

От полза е и частта, поместена след Приложението, озаглавена и посочваща места в Стария и Новия Завет, които показват (или се призовава към) застъпничество.

Представеният от Милослав Бонов автореферат отговаря на изискванията и дава възможност за ясно и точно запознаване в синтезиран вид с текста на дисертацията.

Публикациите на дисертанта са достатъчни като брой и задълбоченост и са издадени в авторитетни сборници. Същото би могло да се каже и по отношение на участията му в научни форуми.

Научни приноси

Дисертационният труд на Милослав Бонов, макар да е посветен на елемент на ежедневното богослужебно последование, е с подчертан приносен характер. За изследователите в тази сфера е ясно от самото заглавие, че приносите се съдържат в пространния и задълбочен до най-дребния детайл анализ. Не е за пренебрегване, че дисертантът се е заел с разработването толкова актуална тема в нашето литургично ежедневие, която немалко църковници владеят като

практика, без да полагат усилия или да имат претенции за задълбочено научно познаване. За разлика от миналото, днешните вярващи често поставят предизвикателства, на които следва да се реагира и със солидна доза теоретична подготвеност. Именно това предлага настоящото изследване. Що се отнася до конкретни измерения напълно приемам изтъкнатите в дисертацията и автореферата приноси. Основните, както ги е посочил дисертантът са: 1. Този труд се явява един от малкото в българската литургична наука, който анализира славянски извори на български, руски и сръбски езици в различните им редакции и употребата им във византийската литургична традиция. 2. Проследява и доказва византийската приемственост сред народите, възприели и използвали при богослужението старобългарските текстове и особено тези, които отразяват застъпничеството на светиите като основна част от Евхаристийния канон от Литургията на източно-православния ритуал. 3. Чрез изследването на славянските редакции на двете византийски литургии, авторът доказва, че застъпничеството на светиите се възприема и днес и дава увереност, че то ще се търси и в континуума на църковния живот на бъдещите поколения. 4. На базата на литургичните текстове в славянските служебници в разгледаните векове се доказва видимото и невидимото значение за молитвения живот на Църквата отношение към светиите, култа към тях и особеното им значение в изграждането на живата връзка между Земната и Небесна Църква.

Забележки

Наред с безспорните качества на този труд, по мое мнение са налице и някои несъществени слабости:

1. Началото на Увода има по-скоро характер на предговор, защото не насочва ясно и директно към темата на дисертацията
2. В прегледа на историографията би следвало да се даде не само информация за автори и заглавия, но и да се направи кратък критичен анализ; Така биха изпъкнали още по-ярко приносите.
3. Според мен, съкращението навсякъде в текста ЗС е неуместно. Така се избягва постоянното повтаряне, но влияе на стила и възприятието на читателя.
4. Частта Приложение би могла да бъде по-обширна.

Заклучение

Заявявам, че по никакъв начин не попадам в хипотезите на закона и другите нормативни актове, касаещи конфликт на интереси!

Качествата на настоящия дисертационен труд ми дават пълно основание да гласувам положително със „ЗА” на Милослав Данов Бонов да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4, научна специалност Религия и теология (Литургика).

Велико Търново

2024 г.